

ӘОЖ 373.31

FTAXP 14.25.07

DOI 10. 56525/KMAO4867

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНДЕРІН ОҚЫТУДЫҢ БЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРІНЕ ТАЛДАУ

Сагиндыкова Э. У.

Есенов университеті, Ақтау, Қазақстан

e-mail: elvira.sagindykova@yu.edu.kz

Аңдатпа. Бұл мақалада оқытудың белсенді әдістері-бұл оқушыларды оқу материалын игеру процесінде белсенді ойлау және практикалық іс-әрекетке итермелейтін әдістер екендігіне толық шолу беріледі.

Белсенді оқыту негізінен мұғалімнің дайын білімді ұсынуына, оларды есте сақтауға және көбейтуге емес, белсенді ойлау және практикалық іс-әрекет процесінде оқушылардың білім мен дағдыларды өз бетінше игеруіне бағытталған әдістер жүйесін қолдануды қамтитындығы баяндалады.

Оқытудың белсенді әдістерінің ерекшеліктері осылардың негізінде практикалық және ақыл-ой әрекеттерін ынталандыруы, онсыз білімді игеруде алға жылжу болмайды.

Белсенді әдістердің пайда болуы мен дамуы оқытудың алдында жаңа міндеттердің туындауына байланысты: білім алушыларға білім беру ғана емес, сонымен қатар танымдық қызығушылықтар мен қабілеттердің, шығармашылық ойлаудың, өзіндік ақыл-ой жұмысының дағдыларының қалыптасуы мен дамуын қамтамасыз ету. Жаңа міндеттердің пайда болуы ақпараттың қарқынды дамуына байланысты.

Егер бұрын мектепте, колледждерде, университетте алған білім адамға ұзақ уақыт, кейде оның бүкіл жұмыс өмірінде қызмет ете алатын болса, қазіргі ақпараттық өрлеу дәуірінде оларды үнемі жаңартып отыру керек, бұған негізінен өзін-өзі тәрбиелеу арқылы қол жеткізуге болады және бұл адамнан танымдық белсенділік пен тәуелсіздікті талап етеді.

Танымдық белсенділік дегеніміз-таным процесіне интеллектуалды-эмоционалды жауап беру, оқушының оқуға деген ұмтылысы, жеке және жалпы тапсырмаларды орындау, мұғалімнің және басқа оқушылардың қызметіне қызығушылық, міне, осылардың барлығы осы мақалада қамтылады.

Түйін сөздер: жеке тұлға, белсенді әдіс, танымдық қызығушылық, интерпретация белсенділігі, көбею белсенділігі, шығармашылық белсенділік, проблемалық оқыту, ақпараттық белсенділік.

Кіріспе. Оқытудағы жеке тұлғаның белсенділігі мәселесі психологиялық, педагогикалық ғылымда білім беру практикасында өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Оқытудағы жеке тұлғаның белсенділігі проблемасы оқыту мақсаттарына жетудің жетекші факторы ретінде, жеке тұлғаның жалпы дамуы, оны кәсіби даярлау оқытудың маңызды элементтерін (мазмұны, формалары, әдістері) түбегейлі түсінуді талап етеді және оқытуды жандандырудың стратегиялық бағыты берілетін ақпарат көлемін ұлғайту емес, бақылау іс-шараларының санын күшейту және көбейту емес, оқытуды жандандырудың стратегиялық бағыты болып табылады.

Оқытудағы жеке тұлғаның белсенділігінің деңгейі оның негізгі логикасымен, сондай-ақ білім алушының танымдық белсенділігінің деңгейін ғана емес, сонымен бірге оның жеке басының ерекшелігін де анықтайтын оқу мотивациясының даму деңгейімен анықталады.

Белсенділіктің мынадай үш деңгейі бар:

1. Көбею белсенділігі-оқушының білімді түсінуге, есте сақтауға, көбейтуге, үлгі бойынша қолдану тәсілдерін игеруге деген ұмтылысымен сипатталады.

2.Интерпретация белсенділігі-оқушының зерттелгеннің мағынасын түсінуге, байланыс орнатуға, өзгерген жағдайларда білімді қолдану тәсілдерін игеруге деген ұмтылысымен байланысты.

3.Шығармашылық белсенділік дегеніміз-білім алушының білімді теориялық тұрғыдан түсінуге деген ұмтылысы, проблемаларды шешудің тәуелсіз ізденісі, танымдық қызығушылықтардың қарқынды көрінісі.

Аталған проблеманы теориялық талдау, озық педагогикалық тәжірибе ең сындарлы шешім оқушы белсенді жеке ұстанымға ие бола алатын, өзін оқу іс-әрекетінің субъектісі, өзінің жеке тұлғасы ретінде толық көрсете алатын оқытуда осындай психологиялық-педагогикалық жағдайларды жасау болып табылады деп сендіреді.

Проблемалық оқытуға - білім алушылардың таным процесін іздеу, зерттеу жұмыстары жатады. Проблемалық оқытудың көрінісі мұғалім мен білім алушылардың бірлескен күш-жігерімен қамтамасыз етіледі.

Мұғалімнің негізгі міндеті-ақпаратты жеткізу емес, тыңдаушыларды ғылыми білімді дамытудың объективті қайшылықтарымен және оларды шешу жолдарымен таныстыру.

Мұғаліммен бірлесе отырып, оқушылар өздері үшін жаңа білімді «ашады», жеке ғылымның теориялық ерекшеліктерін түсінеді.

Проблемалық оқыту логикасы ақпараттық оқыту логикасынан түбегейлі ерекшеленеді. Егер ақпараттық оқытуда мазмұн белгілі, тек есте сақталатын материал ретінде енгізілсе, онда проблемалық оқытуда жаңа білім оқушылар үшін белгісіз ретінде енгізіледі.

Оқушылардың қызметі-ақпаратты қайта өңдеу ғана емес, өзі үшін белгісіз білімді ашуға белсенді қатысу болып табылады [1].

Проблемалық оқытуда оқушылардың ойлауын «қосудың» негізгі дидактикалық әдісі-бұл оның жағдайындағы кейбір қайшылықтарды тіркейтін және осы қайшылықты объективті ететін сұрақпен (сұрақтармен) аяқталатын танымдық тапсырма түрінде проблемалық жағдай жасау.

Белгісіз-қайшылықты шешетін сұраққа жауап. Танымдық міндеттер оқушылар үшін қиындыққа байланысты қолжетімді болуы керек, олар оқушылардың танымдық мүмкіндіктерін ескеріп, зерттелетін пәннің аясында жатып, жаңа материалды игеру үшін маңызды болуы керек.

Проблемалық оқытудың дидактикалық құрылысы қандай? Оның негізгі әдісі — тақырыптың негізгі ережелерін дәл және терең қамтитын логикалық үйлесімді ауызша презентация.

Мұғалім құрастырған оқу мәселесі мен бағынышты ішкі проблемалар жүйесі презентация логикасына «сәйкес келеді». Тиісті әдістемелік әдістердің көмегімен (проблемалық және ақпараттық сұрақтар қою, гипотезалар ұсыну, оларды растау немесе теріске шығару, жағдайды талдау және т.б.) мұғалім оқушыларды бірлескен ойлауға, белгісіз білімді іздеуге шақырады. Проблемалық оқытудағы маңызды рөл диалогтық типтегі қарым-қатынасқа жатады.

Оқытудың диалогтық дәрежесі неғұрлым жоғары болса, соғұрлым ол проблемалық деңгейге жақындайды және керісінше, монологиялық презентация оқытуды ақпараттық формаға жақындатады.

Осылайша, проблемалық оқыту кезінде келесі екі маңызды элемент негізгі болып табылады: тақырыптың негізгі мазмұнын көрсететін танымдық міндеттер жүйесі; пән мұғалімі енгізген диалогтық типтегі байланыс материалы [2].

Нақты жағдайларды талдау (case — study) - білім алушылардың белсенді танымдық қызметін ұйымдастырудың ең тиімді және кең таралған әдістерінің бірі. Нақты жағдайларды талдау әдісі өмірлік және өндірістік міндеттерді талдау қабілетін дамытады. Белгілі бір жағдайға тап болған кезде оқушы: оның проблемасы бар-жоғын, оның не екенін, жағдайға деген көзқарасын анықтауы керек.

Рөлдерді ойнау - мынадай негізгі белгілермен сипатталатын белсенді оқытудың ойын әдісі: тапсырма мен мәселенің болуы және рөлдерді шешуге қатысушылар арасында бөлу.

Мысалы, рөлдерді ойнау әдісі арқылы өндірістік жиналысқа еліктеуге болады; ойын сабағына қатысушылардың өзара әрекеттесуі, әдетте пікірталас арқылы жүреді.

Қатысушылардың әрқайсысы талқылау барысында басқа қатысушылардың пікірімен келісуі немесе келіспеуі мүмкін; сабақ барысында мұғалім түзету шарттарын енгізуі мүмкін.

Сондай-ақ, мұғалім талқылауды тоқтатып, мәселені шешу кезінде кейбір жаңа мәліметтерді бере алады, талқылауды басқа бағытқа бағыттай алады және т. б.; мұғалімнің талқылау нәтижелері бағалауы және қорытындылауы болып табылады.

Рөлдерді ойнау әдісі осындай жекелеген, өте күрделі басқару және экономикалық міндеттерді шешуде тиімді, оларды оңтайлы шешуге формальды әдістермен қол жеткізу мүмкін емес. Мұндай мәселені шешу мүдделері бірдей емес бірнеше қатысушылар арасындағы ымыраға келудің нәтижесі болып табылады [3].

Рөлдерді ойнау іскерлік ойындарға қарағанда айтарлықтай аз уақыт пен шығындарды әзірлеуді және енгізуді талап етеді.

Сонымен қатар, бұл белгілі бір ұйымдастырушылық, жоспарлы және басқа міндеттерді шешудің өте тиімді әдісі. Рөлдерді ойнау әдісі шамамен 30-35 минутты қажет етеді.

Ойын өндірісін жобалау - мынадай ерекшеліктерімен сипатталатын оқытудың белсенді әдісі: зерттеу, әдістемелік мәселенің немесе оқытушы білім алушыларға есеп беретін тапсырманың болуы; қатысушыларды шағын бәсекелес топтарға бөлу (топты бір оқушы ұсына алады) және олардың проблеманы (мәселені) шешудің нұсқаларын әзірлеу. Ғылыми-техникалық кеңестің (немесе оған ұқсас басқа органның) қорытынды отырысын өткізу, онда топ рөлдерін ойнау әдісін қолдана отырып, әзірленген шешім нұсқаларын (оларды алдын ала рецензиялаумен) көпшілік алдында қорғайды [4].

Ойын өндірісін жобалау әдісі оқу пәндерін оқуды едәуір жандандырады, оны оқушының жобалау-конструкторлық іс-әрекетінің дағдыларын дамыту нәтижесінде тиімдірек етеді. Болашақта бұл оған күрделі әдістемелік мәселелерді тиімді шешуге мүмкіндік береді.

Семинар-пікірталас (топтық пікірталас) қатысушылардың диалогтік қарым-қатынас процесі ретінде қалыптасады, оның барысында теориялық және практикалық мәселелерді талқылауға және шешуге бірлесіп қатысудың практикалық тәжірибесі қалыптасады.

Семинар-пікірталаста жоғары сынып оқушылары баяндамаларда өз ойларын дәл білдіруді, өз көзқарастарын белсенді қорғауды, дәлелді қарсылық білдіруді, сыныптасының қате ұстанымын жоққа шығаруды үйренеді.

Мұндай жұмыста білім алушы өзінің жеке іс-әрекетін құруға мүмкіндік алады, бұл оның интеллектуалды және жеке белсенділігінің жоғары деңгейін, білім беру процесіне қосылуын анықтайды. Нәтижелі пікірталасты өрістетудің қажетті шарты - білім алушылардың алдыңғы сабақтарда, өзіндік жұмыс процесінде алған жеке білімі.

Семинар-пікірталастың сәттілігі көбінесе мұғалімнің оны ұйымдастыру қабілетіне байланысты. Сонымен, семинар-пікірталаста «миға шабуыл» және іскерлік ойын элементтері болуы мүмкін.

Бірінші жағдайда, қатысушылар мүмкіндігінше көп идеяларды сынға алмай ұсынуға тырысады, содан кейін негізгілері ерекшеленеді, талқыланады және дамиды, оларды дәлелдеу немесе жоққа шығару мүмкіндіктері бағаланады. Басқа жағдайда, семинар-пікірталас ғылыми немесе басқа пікірталастарға қатысатын адамдардың нақты ұстанымдарын көрсететін рөлдік «құрал» түрін алады.

Мысалы, жүргізушінің, қарсыластың немесе рецензенттің, логиканың, психологтың, сарапшының және т.б. рөлдерін енгізуге болады, бұл қандай материал талқыланатынына және мұғалімнің семинар сабағына қандай дидактикалық мақсаттар қоятынына байланысты.

Егер білім алушы жетекші семинар-пікірталас рөліне тағайындалса, ол оқытушының талқылауды ұйымдастырудағы барлық өкілеттіктерін алады: жоғары сынып оқушыларының біріне семинар тақырыбы бойынша баяндама жасауды тапсырады, талқылау барысын басқарады, дәлелдердің немесе теріске шығарулардың дәлелденуін, ұғымдар мен терминдерді қолданудың дәлдігін, қарым-қатынас процесінде қатынастардың дұрыстығын және т. б.

Қарсылас немесе шолушы: зерттеушілер арасында қабылданған қарсыласу процедурасын қайталайды [5].

Ол баяндамашының негізгі ұстанымын қайталап қана қоймай, оның түсінігін көрсетіп, осалдықтарды немесе қателіктерді тауып қана қоймай, өзінің жеке шешімін ұсынуы керек.

Логика баяндамашының немесе қарсыластың пайымдауындағы қайшылықтар мен логикалық қателіктерді анықтайды, ұғымдардың анықтамаларын нақтылайды, дәлелдемелер мен теріске шығарулардың барысын, гипотезаның заңдылығын және т. б. талдайды.

Сарапшы бүкіл талқылаудың өнімділігін, ұсынылған гипотезалар мен ұсыныстардың заңдылығын, жасалған қорытындыларды бағалайды, талқылауға қатысушының жалпы шешім табуға қосқан үлесі туралы пікірін білдіреді, талқылауға қатысушыларды оқытудың қалай жүргенін сипаттайды және т. б.

Мұғалім семинардың мақсаттары мен мазмұнымен негізделген болса, кез-келген рөлдік позицияны талқылауға енгізе алады. Бір емес, екі жұп рөлді (екі логика, екі сарапшы) енгізген жөн, осылайша білім алушылардың көпшілігі тиісті тәжірибе алады. Бірақ ерекше рөл, әрине, мұғалімге тиесілі. Ол әр оқушының пікірталасқа белсенді қатысуын қамтамасыз ететін осындай дайындық жұмыстарын ұйымдастыруы керек.

Ол семинарда қарастырылатын проблеманы және жеке ішкі мәселелерді анықтайды;

-спикерлер үшін негізгі және қосымша әдебиеттерді таңдайды;

-білім алушылардың ұжымдық жұмысқа қатысуының функциялары мен формаларын бөледі;

-оқушыларды қарсылас рөліне дайындайды, логика;

-семинардың барлық жұмысына жетекшілік етеді;

-талқылауды қорытындылайды.

Семинар-пікірталас барысында мұғалім сұрақтар қояды, жеке ескертулер жасайды, оқушының баяндамасының негізгі ережелерін нақтылайды, пайымдаудағы қайшылықтарды жазады. Мұндай сабақтарда оқушылармен қарым-қатынастың сенімді үні, айтылған пайымдауларға қызығушылық, демократия, талаптардағы принциптілік қажет болады.

Оқушылардың бастамасын өз беделімен басуға болмайды, зияткерлік кедергісіз жағдай жасау, қарым-қатынас кедергілерін еңсеру тәсілдерін қолдану, сайып келгенде, ынтымақтастық педагогикасын іске асыру қажет. «Дөңгелек үстел» - белсенді оқыту әдісі, оқушылардың танымдық іс-әрекетінің ұйымдастырушылық формаларының бірі, ол бұрын алған білімдерін бекітуге, жетіспейтін ақпаратты толтыруға, проблемаларды шешу, позицияларды нығайту, пікірталас мәдениетін үйрету дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді [6].

«Дөңгелек үстелдің» ерекшелігі-тақырыптық пікірталастың топтық кеңеспен үйлесуі. Белсенді білім алмасумен қатар, оқушылар өз ойларын айтуға, өз ойларын дәлелдеуге, ұсынылған шешімдерді негіздеуге және өз сенімдерін қорғауға кәсіби дағдыларын дамытады.

Бұл ретте қосымша материалмен ақпарат пен өзіндік жұмыс шоғырландырылады, сондай-ақ талқылау үшін проблемалар мен мәселелер анықталады.

«Дөңгелек үстел» принципі (ол келіссөздерде кездейсоқ қабылданбайды), яғни қатысушылардың бір-біріне қарама-қарсы орналасуы, әдеттегі сабақтағыдай, жалпы белсенділіктің артуына, сөздердің көбеюіне, әр оқушының талқылауға жеке қосылу мүмкіндігіне әкеледі, оқушылардың мотивациясын арттырады, вербалды емес қарым-қатынас құралдарын қамтиды, эмоционалды көріністер болады.

Оқытушы сонымен қатар топтың тең мүшесі ретінде жалпы шеңберде орналасады, бұл жалпы қабылданған жағдаймен салыстырғанда формальды жағдай туғызбайды.

Егер мұғалім балалар арасында отырса, пікірталас үшін қолайлы жағдай туғызуға және мұғалімдер мен оқушылар арасындағы өзара түсіністікті дамытуға ықпал етеді. Кез-келген тақырып бойынша «дөңгелек үстелдің» негізгі бөлігі-пікірталас.

Пікірталас (лат. discussio-зерттеу, қарау) - бұл көпшілік жиналыста, жеке әңгімеде, дау-дамайда даулы мәселені жан-жақты талқылау. Басқаша айтқанда, пікірталас қандай да бір

мәселені, мәселені ұжымдық талқылау немесе ақпаратты, идеяларды, пікірлерді, ұсыныстарды салыстыру болып табылады.

Пікірталастың мақсаттары әр түрлі болуы мүмкін: оқыту, диагностика, түрлендіру, көзқарастарды өзгерту, шығармашылықты ынталандыру және т. б.

Оқу процесінде пікірталас ұйымдастырған кезде, әдетте, тек танымдық және коммуникативті бірнеше оқу мақсаттары қойылады. Сонымен бірге, пікірталастың мақсаттары, әрине, оның тақырыбымен тығыз байланысты. Егер тақырып кең болса, онда көптеген ақпарат болса, пікірталас нәтижесінде ақпаратты жинау және ретке келтіру, балама іздеу, оларды теориялық түсіндіру және әдіснамалық негіздеу сияқты мақсаттарға ғана қол жеткізуге болады.

Егер пікірталас тақырыбының ауқымы тар болса, онда пікірталас шешім қабылдаумен аяқталуы мүмкін. Пікірталас кезінде білім алушылар бір-бірін толықтыра алады немесе бір-біріне қарсы тұра алады. Бірінші жағдайда диалогтың ерекшеліктері пайда болады, ал екіншісінде пікірталас дау сипатына ие болады [7].

Әдетте, пікірталаста осы екі элемент те бар, сондықтан пікірталас ұғымын тек дауға дейін азайту дұрыс емес. Бір-бірін жоққа шығаратын дау да, бірін-бірі толықтыратын, өзара дамытатын диалог та үлкен рөл атқарады, өйткені бір мәселе бойынша әртүрлі пікірлерді салыстыру фактісі маңызды.

ӘДЕБИЕТ:

- 1.Ciobanu, Nicoleta Ramona. "Active and Participatory Teaching Methods." *European Journal of Education* 1, no. 2 (July 17, 2018): 69. <http://dx.doi.org/10.26417/ejed.v1i2.p69-72>.
- 2.Oliinyk, N. A. "Active teaching methods in training agricultural industrials." *Innovate Pedagogy*, no. 28 (2020): 188–91. <http://dx.doi.org/10.32843/2663-6085/2020/28.35>.
3. Анцибор М.М. Активные формы и методы обучения. Тула 2002.
- 4.Palaniyammal, R.,P. N. Lakshmi Shanmugam. "Interactive Teaching Methods and Learning Style." *Journal of Applied and Advanced Research* 3, S1 (May 10, 2018).
5. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. -М., 2001.
- 6.Беспалько В.П. Программированное обучение. – М., 2002.
7. Honcharova, Ye., L. Slipchenko. "Didactic potential of active and interactive teaching methods." *The sources of pedagogical skills*, no. 23 (November 11, 2019): 41–45.

АНАЛИЗ АКТИВНЫХ МЕТОДОВ ПРЕПОДАВАНИЯ ЕСТЕСТВЕННОНАУЧНЫХ ДИСЦИПЛИН

Сагиндыкова Э. У.

Университет Есенова, Актау, Казахстан

e-mail: elvira.sagindykova@yu.edu.kz

Аннотация. В данной статье дается полный обзор того, что активные методы обучения — это методы, побуждающие учащихся к активному мышлению и практической деятельности в процессе усвоения учебного материала.

Отмечается, что активное обучение в основном предполагает использование системы методов, направленных не на представление учителем готовых знаний, их запоминание и воспроизведение, а на самостоятельное усвоение знаний и умений учащимися в процессе активного мышления и практической деятельности. Особенности активных методов обучения заключаются в том, что на их основе происходит стимулирование практической и умственной деятельности, без которой не происходит прогресса в усвоении знаний. Возникновение и развитие активных методов связано с тем, что перед обучением встают новые задачи: обеспечить формирование и развитие не только образовательных, но и познавательных

интересов и способностей, творческого мышления, навыков самостоятельной умственной работы обучающихся.

Появление новых задач связано с интенсивным развитием информации. Если ранее знания, полученные в школе, колледжах, вузе, могли служить человеку длительное время, а иногда и всю его трудовую жизнь, то в эпоху современного информационного бума их необходимо постоянно обновлять, чего можно добиться в основном через самообразование, а это требует от человека познавательной активности и самостоятельности.

Познавательная деятельность — это интеллектуально-эмоциональная реакция на процесс познания, стремление ученика к обучению, выполнение индивидуальных и общих заданий, интерес к деятельности учителя и других учащихся, все это будет освещено в этой статье.

Ключевые слова: личность, активный метод, познавательный интерес, активность интерпретации, репродуктивная активность, творческая активность, проблемное обучение, информационная активность.

ANALYSIS OF ACTIVE METHODS OF TEACHING NATURAL SCIENCES

Sagindykova E.

Yessenov University, Aktau, Kazakhstan

e-mail: elvira.sagindykova@yu.edu.kz

Annotation. This article provides a complete overview of the fact that active teaching methods are methods that encourage students to actively think and practice in the process of learning educational material. It is noted that active learning mainly involves the use of a system of methods aimed not at presenting ready-made knowledge to the teacher, memorizing and reproducing it, but at the independent assimilation of knowledge and skills by students in the process of active thinking and practical activity.

The features of active teaching methods are that they are used to stimulate practical and mental activity, without which there is no progress in the assimilation of knowledge. The emergence and development of active methods is due to the fact that new tasks arise before learning: to ensure the formation and development of not only educational, but also cognitive interests and abilities, creative thinking, and independent mental work skills of students.

The emergence of new tasks is associated with the intensive development of information. If previously the knowledge acquired at school, colleges, and universities could serve a person for a long time, and sometimes for his entire working life, then in the era of the modern information boom they need to be constantly updated, which can be achieved mainly through self-education, and this requires cognitive activity and independence from a person.

Cognitive activity is an intellectual and emotional reaction to the process of cognition, the student's desire to learn, the fulfillment of individual and general tasks, interest in the activities of the teacher and other students, all this will be covered in this article.

Keywords: personality, active method, cognitive interest, activity of interpretation, reproductive activity, creative activity, problem-based learning, information activity.